

Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji,
Zagreb 2007., 336 str.

Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji Zbornik je za tisak pripremljenih izlaganja sekcije *Nacija i nacionalizam*, s II. kongresa hrvatskih povjesničara, Pula, 29. rujna – 3. listopada 2004. godine, pod nazivom "Hrvatska i Europa – Integracije u povijesti". Urednici Zbornika su prof. dr. sc. Tihomir Cipek, moderator navedene sekcije, te Josip Vrandečić. Recenzenti su prof. dr. sc. Sabrina P. Ramet i prof. dr. sc. Oliver Schmitt.

U radu sekcije sudjelovalo je petnaest uglednih domaćih i stranih znanstvenika: akademik Nikša Stančić s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, T. Cipek sa Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, prof. dr. sc. Karl Kaser, Institut für Geschichte – Universität iz Graza, Austrija, prof. dr. sc. Ivo Rendić-Miočević, Odjel za povijest u Zadru, dr. sc. Piotr Żurek, Tehničko-humanistička akademija iz Bielsko-Biala, Poljska, zatim, dr. sc. Dinko Šokčević, Sveučilište u Pečuhu, Mađarska, dr. sc. Konrad Clewing, Südost-Institut iz Münchena, Njemačka, prof. dr. sc. Josip Vrandečić, Odjel za povijest u Zadru, prof. dr. sc. Marko Trogrlić, također Odjel za povijest u Zadru, prof. dr. sc. Livia Kardum, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, prof. dr. sc. Aleksandar Jakir, Philipps-Universität Marburg, Marburg an der Lahn, Njemačka, dr. sc. Branka Boban, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i prof. dr. sc. Darko Dukovski, Filozofski fakultet u Rijeci. Zbornik ne sadrži članke dvoje sudionika skupa – dr. sc. Stjepana Ćosića, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, i dr. sc. Natalije Bašić, Osteuropa-Institut, Freie-Universität iz Berlina, Njemačka, ali donosi radove državnoga tajnika za osnovno obrazovanje dr. sc. Nevija Šetića te mr. sc. Višeslava Aralice iz Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu.

U predgovoru *O hrvatskoj etnogenezi u doba postmoderne i globalizacije* urednici pojašnjavaju da – kada je riječ o budućnosti nacija i nacionalizama u vremenu globalizma i nadnacionalnih saveza, koji u svojim rukama imaju političke (npr. Europska unija), vojne (npr. Sjevernoatlanski savez) ili pak financijske ovlasti (npr. Svjetska banka) – nacionalne kulture jačaju u otporu globalizacijskome obrascu. To je razlog da se rasprave o navedena dva pitanja – vjerojatno potaknuta i pred dva desetljeća nastalom hrvatskom nacionalnom državom, te aktualnosti njezina pristupanja navedenim savezima – danas veoma živo odvijaju.

Također, u posljednjim je desetljećima objavljeno mnogo knjiga i radova o pitanjima nacije i pojmu nacionalizam. Zahvaljujući njima, kako ističu autori, danas imamo prisutne tri teorije koje objašnjavaju nastanak nacije. To su primordijalna i perenijalna, koje govore o kontinuiranom postojanju nacija kroz povijest, te konstruktivistička, koja naciju predstavlja kao "izmišljenu zajednicu", nastalu u modernome/suvremenom periodu. Mnoge rasprave temelje se na zaključcima teoretičara suvremenih nacija, primjerice, Erica Hobsbawma, Ernesta Gellnera, Benedicta Andersona i Antony D.

Smitha. Njih su preuzeli domaći znanstvenici, nadopunivši ih ili prilagodivši vlastitim spoznajama istoga problema.

Blok "Od etničke zajednice prema naciji" započinje radom T. Cipeka, *Nacija kao izvor političkog legitimiteta*. Autor nas upoznaje s počecima nastanka i oblikovanja teorije nacionalnoga identiteta, i to na temelju legendi, sa svrhom stvaranja teorije o jedinstvenome podrijetlu hrvatske nacije. Osvrće se i na različita tumačenja građanskoga identiteta i njihovih posljedica. N. Stančić, *Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške "nacije" (natio croatica) do hrvatskoga "političkog naroda"*, tumači dvojni sadržaj sintagme *hrvatski politički narod*, koja se u hrvatskim krajevima koristi u drugoj polovici XIX. stoljeća. Riječ je zapravo o dvojakome shvaćanju trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, s jedne strane kao hrvatske nacionalne države kojoj je nositelj suvereniteta hrvatska nacija, te kao političke zajednice ravnopravnih građana bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost. Autor, između ostaloga, pojašnjava da je hrvatska nacija kolektivitet s vlastitom individualnosti u periodu XIX. stoljeća, koju su oblikovali njezini društveni nositelji, i to kao zajednicu novog tipa. Nadalje, da su postojale hrvatska etnička zajednica na razini seljačkih društava te "natio croatica" na razini gornjeg sloja društva i njegovih pratitelja. Navedene su zajednice u doba novovjekovlja dobile obilježja protonacionalnih zajednica, nakon čega dolazi do njihova integriranja u hrvatsku naciju, odnosno zajednicu novoga tipa koja obuhvaća sve društvene slojeve.

Slijedi blok "Liberalni nacionalizam", koji započinje raspravom P. Žureka, *Tajni sporazum Hotela Lambert s Hrvatskom narodnom strankom u svjetlu izvoješa Franje Zacha (1844.)*. Autor govori o dogovoru o suradnji iliraca i Hotela Lambert – aristokratskoga tabora poljske emigracije od 1833. do 1870., koji je ime dobio prema pariškoj palači kneza Adama Jerzyja Czartoryskog, vodi te organizacije. Dogovorom, koji je sklopljen u Beogradu 1844. godine, Hrvati su prihvatili, tvrdi autor, poljsku koncepciju stvaranja južnoslavenske države. Njoj bi okosnica bila Kneževina Srbija. Kao razlog tome potezu iliraca autor navodi tadašnje političke prilike, zbog kojih je srpska Kneževina za njih postala zaleđe budućih političkih poteza.

K. Clewing, *Politizacija kulturalnih razlika i racionalnost jezično-nacionalnog zahtjeva: primjer Dalmacije u revolucionarnoj 1848/49. godini*, govori o važnoj funkciji koju ima jezik, posebice obzirom na njegovu funkcionalizaciju preko državnih subjekata te ideološko-nacionalnu ulogu. Nacionalnome primjeru Dalmacije autor pokazuje važnost jezika i jezičnih sukoba, i to prema stvarnim participacijskim i razvojnim mogućnostima modernizacijom pogođenoga društva.

Slijedi D. Šokčević, *Svijesno mijenjanje slike Mađara u dijelu hrvatskoga tiska kao dio dobro smišljene taktike u politici "novog kursa" prije i nakon Riječke rezolucije*, koji razmatra političke promjene na čelu ugarskoga dijela Monarhije, nakon čega je došlo do akcije politike "novoga kursa" na hrvatskim prostorima. Naime, god. 1905. dotadašnja vladajuća koalicija u Ugarskoj gubi na izborima od protudualističke mađarske oporbe, što je na svjetlo iznijelo krizu dualističkoga sustava Austro-Ugarske Monarhije. Tada je

dio hrvatskih političara, na čelu s Franom Supilom, pokušao s novim vodećim strukturom ostvariti suradnju, nadajući se promjenama dualističkoga uređenja. No, te nove strukture da bi mogle zadržati vlast, morale su promijeniti protodualističku stajalište, a time se odreći podrške Hrvata, koji su u takvoj konstelaciji pokušali poboljšati svoj status. Taj novi, kratkotrajni politički duh uočava se u listu *Obzor* te u Supilovu *Novome listu*. Autor donosi reakcije mađarskih političara na promjenu stajališta dijela hrvatskih političara te na njihovu percepciju Hrvata uopće.

Slijedi "Zatvaranje hrvatskoga nacionalnog kruga u Dalmaciji" s tri članka. J. Vrandečić, *Protuintegracijski sadržaj hrvatskih povijesnih regionalizama*, pozabavio se između ostaloga, ideološkom i nacionalnom tipologijom dalmatinskoga autonomaškoga pokreta, te razvojem tamošnje talijanske nacionalnosti. Pri pojašnjavanju služi se i analizom značajnijih predstavnika onovremenoga političkog života Dalmacije.

M. Trogrlić, *Četiri faze političkog djelovanja Jurja Biankinija*, promatra konac XIX. i početak XX. stoljeća, obilježenih krizom dualizma i žestokim političkim borbama u Carevinskome vijeću u Beču. Govor je i o dalmatinskim zastupnicima u navedenu Vijeću, koji izlaze sa zahtjevima o promjeni nepovoljnoga stanja u Dalmaciji, napose gospodarskoga, a posebno se osvrće na djelatnost dalmatinskoga zastupnika Jurja Biankinija.

A. Jakir, *O nekim aspektima procesa oblikovanja nacionalnih identiteta na primjeru Dalmacije između dva svjetska rata*, za svoje istraživanje uzima primjer Dalmacije, gdje je snaga jugoslavenstva prije raspada Austro-Ugarske Monarhije bila najveća. Tada je ondje, ističe autor, nacionalizam prestao biti ideologijom uskih slojeva, i to upravo zahvaljujući stranci Stjepana i Antuna Radića koja je bio istovremeno seljačka i nacionalna, te je preko nje hrvatski identitet dopro do svih dijelova tadašnjega društva. Razmatra i strah od talijanskoga iredentizma koji je nakon Prvoga svjetskog rata bio otvorena prijetnja Dalmaciji, te ulogu tada nastale zajednice jugoslavenskih naroda, zahvaljujući kojoj iredentizam nije imao veće odjeke.

U nastavku je blok "Hrvatstvo na istarskom rubu". Tako N. Šetić govori o *Istarskim temama u prepisci Rački - Strossmayer*.

D. Dukovski bavi se *Istrom 20. stoljeća: promjene identiteta - nacionalni sukobi i tolerancija*. Istra u to doba prolazi proces modernizacije, industrijalizacije i urbanizacije istovjetan europskome XIX. stoljeća. Na takvu situaciju u XX. st. dolazi i povećanje broja stanovnika pristiglog sa sela ili ostaloga dijela Monarhije, što za posljedicu ima porast, primjerice Pule. U tim uvjetima dolazi do integracije brojnije hrvatske i manjinske talijanske nacije. Autor razmatra i promjene u gospodarstvu i društvenim strukturama, nastupile dolaskom istarskoga prostora pod vlast Kr. Italije, te utjecaj tih promjena na nacionalne odnose nakon Drugoga svjetskog rata.

"Nacionalno ispred liberalnog" otvara članak Livije Kardum, *Hrvatski nacionalni interesi na Konferenciji mira u Parizu 1919. godine*. Konferencija je, prema autoričinoj ocjeni, mjesto borbe za hrvatske nacionalne interese nakon nastanka Kraljevine SHS. Naime, predstavnici nove države vezano uz pitanje jugoslavenskih teritorijalnih potraživanja,

podijeljeni su u dva bloka: prvi velikosrpskih stajališta koji je imao podršku Beograda, te drugi čiji su pristaše – među njima i ministar vanjskih poslova Ante Trumbić – zagovarali jednakost svih jugoslavenskih naroda. Navedene se razlike nisu umanjile tijekom čitave Konferencije, kada se raspravljalo i o nekim manje značajnim pitanjima. Postojeće nepovjerenje blokova odrazilo se i na nacionalne interese Hrvata na istočnojadranskoj obali. Branka Boban, *Stjepan Radić i Vladko Maček*, govori od sličnostima i razlikama dvojice hrvatskih političara koji su snažno obilježili hrvatsku političku scenu prve polovice XX. stoljeća, napose o njihovim ideološkim shvaćanjima, komparirajući njihov odnos prema, primjerice, nacionalnome pitanju, agrarnoj politici i ulozi države. Istraživanja temelji na njihovim govorima, nacrtima dokumenata, memoarima i sl.

Slijedi blok "Geografske i organicističke pretpostavke nacionalnog". Tako K. Kaser piše članak *Planinski ljudi, ravničarski ljudi: Prostor i etnografska reprezentacija*, u kojem daje etnografsku analizu i dekonstrukciju planinskoga i nizinskoga stanovništva Balkanskoga poluotoka, na temelju radova srpskoga geografa Jovana Cvijića i hrvatskoga sociologa Dinka Tomašića. Autor, na temelju njihove međuovisnosti geografskoga prostora i etničkih značajki, utvrđuje njihove različite zaključke o istim objektima istraživanja. Razlog tome su, smatra, različiti povijesni konteksti iz kojih obojica potječu.

I. Rendić-Miočević, *Transgeneracijski prijenosi i oblikovanje hrvatskog naroda: Primjer gorsko-dalmatinski i kvarnerski*, govori o transgeneracijskome prenošenju ponašanja, dajući primjere koji potvrđuju njegova stajališta. Uporišta za svoje tvrdnje autor pronalazi, primjerice, u suvremenoj dječjoj psihologiji i psihoanalizi, koje na temelju istraživanja određenih starosnih skupina na dvama hrvatskim područjima, podupiru njegove zaključke. Cjelina završava člankom Višeslava Aralice, *Što je nacija ustaškim intelektualcima?*

Ugledni povijesni znanstvenici okupljeni u Zborniku u svojim člancima daju ne samo strogo teorijske rasprave o navedenoj temi, već su modernim teorijskim pristupima nastojali objasniti i teoretski obraditi teoriju hrvatske nacije i nacionalizma, obrađujući sve postupne faze formiranja hrvatske nacije. Ukazuju, također, i na znamenitije domaće teoretičare koji su postavili temelje sagledavanja ovoga problema. Isto tako, njihova je tendencija bila usuglasiti brojne definicije nacije i nacionalizma, ujednačiti teorijske postavke o naciji te sadržaju nacionalizma. Važan faktor ovdje je i ujednačavanje znanstveno prihvatljivih termina vezanih uz ova dva pojma. Intencija navedenih znanstvenika, kako je istaknuto u *Predgovoru*, jest "stvaranje ujednačenoga jezičnoga i metodološkog instrumentarija promišljanja o nacionalnom kako bi se izbjeglo ili ublažilo sadržajne i terminološke nesporazume karakteristične za složenu znanstvenu raspravu o etnogenezi." Sadržaji priloga izražavaju donekle jedinstvenu misao kako je korijen suvremenih nacija i nacionalizma u nekadašnjim predmodernim etničkim zajednicama, od kojih preuzimaju tradiciju i vrijednosti. Zahvaljujući preporodnome ili liberalnom nacionalizmu nastaje moderna hrvatska nacija, s društvenim i političkim legitimitetom te pravnom jednakošću njezinih pripadnika.

Maja POLIĆ, prof.